

ОДРЕЂЕЊЕ РАТА У САВРЕМЕНОЈ
ПОЛИТИЧКОЈ ТЕОРИЈИ

Дејан Р. Ђорђевић
Војска Републике Србије, Војногеографски институт
Зоран Мачак
Министарство одбране Републике Србије,
Управа за стратегијско планирање
Мирослав Бјеговић
Универзитет Едуконс, Факултет за примењену безбедност, Нови Сад

Иако се употреба термина „рат“ може везати за многа подручја људске делатности, не престају теоретски огледи који се ратом баве посматрајући га у првобитном, најзаступљенијем и најчешће објашњаваном значењу, као оружани и најдеструктивнији друштвени сукоб. Без обзира што се савремени рат значајно трансформисао у односу на првобитне појавне облике, ни употреба оружја у ратним сукобима ни разорне последице тих сукоба, нису напустиле историјску сцену.

У раду аутори дају шири приказ учења о рату, појмовних одређења и најзаступљенијих класификација рата, од периода његовог настанка до данашњих дана. Поред одсликавања рата у социјалној, економској, правној и моралној сфери, фокусирају се на његову политичку условљеност и указују на повезаност рата и војне интервенције.

Кључне речи: *рат, политичка теорија, међународно право, војна интервенција*

Увод

За рат као друштвену појаву заинтересоване су разне друштвене науке. Ратом се бави теорија политике, историја, војне науке, социологија, право, етика, теорија ратне вештине, економија, теологија, филозофија и др. Војну науку највише интересује делимично све стране рата, а посебно техничка и практична страна рата. Социолошки, рат је производ класног друштва, а његова судбина је везана за живот тог друштва. Феноменом рата баве се и многи теоретичари филозофске мисли, али и многе природне науке. Психолози настоје да истраже и сагледају релевантне психолошке аспекте рата, посебно понашање појединца и колектива у разним ситуацијама. Нема сумње да се ратом првенствено и највише баве војне науке, односно науке одбране, које у центру свога истраживања имају рат као драстични друштвени сукоб у којем се масовно и организовано користи насиље.

Политичка теорија, у крајњој линији, види рат као израз друштвено-економских фактора. При том политичку теорију највише занима однос рата и политике и њихов међусобни утицај. Проучавању рата приступа се као целовитој друштвеној појави, али и као конкретној историјској појави. Тако посматрано, оно обухвата два нивоа сазнања: прво, општи ниво, којим се одговара на порекло, друштвену суштину и условљеност рата као друштвене појаве и, друго, конкретни ниво којим се одговара на питања облика, карактера, посебно историјских и других узрока и физиономије рата. Општи ниво захвата рат као опште историјску закономерну друштвену појаву, а конкретни ниво карактеристике ратова у одређеним периодима, на одређеним просторима и конкретним облицима њиховог испољавања. Та два нивоа су у међусобној повезаности и условљености. Сваки рат је случај за себе и због тога захтева конкретну анализу и истраживање, али је истовремено и део опште појаве која се у одређеним условима закономерно догађа.

Рат као друштвено-историјска појава

Рат као сложена друштвена појава у развоју људског друштва, кроз историју, била је одувек предмет истраживања и интересовања људског ума и стваралаштва од филозофије, религије до техничких и осталих наука. Такође, рат, као једна од најсложенијих друштвених појава постоји у људском друштву око 10.000 година. То је изузетно важна друштвена појава која прати целу историју човечанства и поред свих промена које је људско друштво учинило у материјалном, културном, научном, техничком, моралном и сваком другом развоју, као и у политичком организовању. Без обзира на развој науке и технике, без обзира на развој наоружања, а посебно наоружања за масовна уништавања, без обзира на све веће патње, разарања и жртве, рат је остао средство за разрешавање спорова међу државама и народима, све до данашњих дана. Услови су се мењали, а рат је опстајао. Садржаји, облици и начини реализације рата мењале су се у складу са историјским развојем друштва на технолошком, материјалном, духовном и другим пољима укупног стања и односа на просторима зараћених страна и просторима захваћених ратовима. Човечанство се и данас суочава са многим ратовима, а нажалост, тако ће бити и у будућности. Рат се мењао и добијао нове карактеристике, мање или више значајне, али су његови узроци, суштина и одређење остали исти. Рат је пратио све промене у људском друштву, тј. у његовом укупном развоју: технолошком, економском, политичком, научном, културном, етичком и медијском. Те промене, и поред већих и мањих осцилација, у суштини су имали еволуциони карактер и значење. У суштини, рат има карактеристике непрекидне еволуције и прилагођавања општим друштвеним кретањима, у којима је човек био и остао одлучујући, основни фактор.

Промене које карактеришу рат од његовог настанка условљене су многим чиниоцима. Основни су: развој људског друштва, технолошки развој и достигнућа у домену науке и ратне вештине. Сваки од тих чинилаца има сложenu структуру и посебан значај, а делују обједињено на нивоу сваког друштва. Развој људског друштва је основни чинилац који утиче на рат. На рат утиче сваки елеманат људског друштва кроз његове узроке, услове, ток и резултате. Људско друштво је у свом развоју

ју пролазило кроз одређене историјске епохе. Свака друштвено-економска формација је, поред општих, давала и посебне карактеристике рату. Те разлике у ратовима појединих епоха развоја друштва условљене су посебношћу услова у којима живе и делију људи (ниво и квалитет производње, карактер власништва, улога друштвених група, ниво и карактер друштвене наградње). Оно што им је увек било заједничко, без обзира на специфичности испољавања, то су њихови узроци, који су били превасходно економске природе, а усмеравани су политичким чиниоцима.¹

Једно је сигурно да у основи друштвених конфликта и сукоба на чијем врху је рат, јесу богатство, моћ и власт. По стицању богатства тежи се његовом очувању и увећавању. Моћ је битна за дистрибуцију и одбрану богатства. Власт је битна за институционализацију моћи која произилази из богатства. Богатство, моћ и власт су у основи свих сукоба. У унутрашњим (грађанским) ратовима основни узрок је, такође, економско-социјални чинилац. Сиромашни и угрожени грађани опредељују се за рат да би променили услове живота и опстанка, а богати и они на власти да би очували сопствене позиције и богатство. Одређени период друштвеног развоја специфично утиче на рат, пре свега због посебних услова, а то су економски, социјални, политички, етички, војни, културни и др. У сваком рату препознају се интереси друштвених група које имају доминантан утицај и интерес у друштву које је захваћено ратом, без обзира на то да ли је реч о владајућем слоју и структурама на власти или о делу друштва које је у неповољном економском и социјалном положају.

Рат се непрекидно мењао током времена и те промене су саставни део укупних промена у људском друштву које га условљавају. Од времена када су се појавили први ратови до садашњих дана, уз све разлике у друштвеној бази и наградњи и промене услова живота и деловања људи, основни узроци ратова били су у економској (материјалној) сфери друштва или државе или глобалног друштва у целини. Од свих услова који пресудно утичу на настанак рата, који га узрокују, увек су доминантни и економски услови. На бази економских услова стварају се други секундарни услови за рат који су некад привидно доминантни. Рат је настао на одређеном степену развоја друштва, као сложени облик политичког насиља, који до данас постоји и постојаће у будућности у одређеним друштвеним условима, и због свега тога представља друштвено-историјску појаву.

Различита учења о рату

Гледишта и теоријски радови о рату увек су били одраз услова и времена у којем су настали, као и интереса владајућих кругова, структура, класа, нација и организација којима су њихови творци припадали или служили. Кроз те теорије, најчешће, требало је оправдати политику и праксу оних који су били на власти и који су рат користили као средство за остваривање својих интереса. Значајна одлика већине тих теорија је идеалистички поглед на свет и друштвена кретања, пристрасност и једностраност. Оне су често резултат индивидуалног размишљања, без довољно ваљаних аргумената, са неизграђеним методолошким приступом и научним поступком. Такође,

¹ Слободан В. Микић, Еволуција рата, Војно дело 4/2003 Војноиздавачки завод, Београд, стр. 72.

те теорије су у многим случајевима оптерећене личним интересима оних који су их стварали. Сва разматрања и радови теоретичара о рату који се односе на узроке и његовог настанка групишу се у одређене сродне теорије зависно од полазишта и ставова на основу којих се одређује суштина рата, односно од тога да ли су основни узроци рата у биолошкој, психичкој, етичкој или друштвеној природи човека и други. Теорије о узроцима рата су бројне: биологистичка, антрополошко-културолошка, психологистичка, демографска (Малтусова), етичка, марксистичка, ројалистичко - урбанистичка, геополитичка, милитаристичка, пацифичка, субјективистичка, идеологистичка, космополитска, математичка, теолошка, теорија сукоба цивилизација и друге.

Велики филозофи робовласничке епохе Хераклит, Платон и Аристотел бавили су се узроцима и суштином рата. Хераклит је сматрао ратове нормалним стањем друштвеног живота и одобравао је ратове са становишта владајуће класе тог доба. Он је рекао да је „рат отац свему и краљ свих“. По Платону рат је неизбежно, природно стање. Али, он је уочио и да се ратови могу поделити по различитом друштвеном карактеру на унутрашње (штетне) и спољне (неужне). Аристотел је, такође, сматрао да је рат природно стање, али није оправдавао сваки рат.

Бројна схватања и теорије узрока ратова могу се најједноставније разврстати на микро и макротеорије. Прве микротеорије траже узроке ратова и сукоба уопште у човеку као појединцу, његовој биолошкој, психолошкој или инстинктивној природи. Макросхватања узроке налазе у ширим друштвеним, економским, политичким одликама друштва, односно држава, или пак у структури и правилима понашања међународног система као целине.²

Један део микротеорија тражи узроке ратова у људским инстинктима агресије. У том погледу најпознатија је Фројдова теорија о преусмеравању инстинкта смрти (Танатос), насупротив инстинкту живота (Ерос), према другима, како би се избегло самоуништење. Овакво схватање је имало своје заступнике, али и критичаре и унеколико друкчије тумаче, попут Е. Фром. Велики број аутора полази од тзв. људске природе схваћене метафизички, тј. постојане и непроменљиве, и види је као злу, себичну, сујетну и, нарочито, жељну моћи. Управо се у тој вољи за моћи, тој незајажљивој жудњи да се влада другима, види основни узрок друштвених сукоба и ратова, пошто се државе јављају као умногостручене и концентрисане, незадовољене појединачне „жудње за моћи“ њихових грађана. Од таквог схватања у савременој теорији међународних односа нарочито полази један број тзв. „реалиста“, нарочито у Америци, али оно има велики број заступника током целе историје политичке мисли, од античких времена до данас. До истих закључака долазе и неки теолози, али полазећи од хришћанског учења о „првобитном греху“ и отуда изведеној грешној и лошој људској природи и судбини, као нпр. амерички теолог Нибур. Трећа група микротеорија узрока рата заснована на социјалдарвинизму и у борби људи, друштва и држава за опстанак види природни процес у коме побеђују, и треба да побеђују, најјачи и најприлагодљивији. На овом схватању базирају се расистичке теорије, од којих су неке уграђене и у геополитичка реалполитичка учења. Свој најистакнутији израз добиле су у нацифашистичкој идеологији и пракси. За заступнике свих оваквих схватања рат је, у суштини, неизбежан и вечит, као што је, како каже истакнути „реалистички“ теоретичар Моргентау, „вечита борба за моћ у времену и простору“.³

² Андреја Милетић, Рат, Енциклопедија политичке културе, 1993, Београд, стр. 961.

³ Андреја Милетић, Рат, стр. 961.

У неким схватањима полази се од претпоставке да је рат производ незнања, националних и расних предрасуда, стереотипа и уопште искривљених представа. Због тога, сматра се да је могуће избећи ако се погодним научним, информативним и образовним деловањем превазиђу нетачне представе и људима помогне да спознају истину о себи, другима и међусобним везама и интересима. Овакво схватање је основа Унесковог Устава, који тврди да „пошто се ратови рађају у свести људи, у свести људи се одбрана мира мора успоставити“. На овом индивидуално-психолошком нивоу размишљају и они који, као Бандура, сматрају да је „људска агресија научно понашање, као и сваки други облик понашања“, па се, стога, може и „одучити“ или друкчије научити. Овој групи теорија блиска су схватања која узроке ратова траже у карактерним особинама и изопачењима истакнутих државника, доносилаца битних спољнополитичких одлука. У том смислу праве се и типологије државника, нпр. Ласвел, Ренувен, Дирозел и др.⁴

Насупрот индивидуално-психолошким схватањима, социјално-политичке теорије узроке ратова траже у друштву и држави. Међу савременим теоријама свакако је најпознатија марксистичка, по којој узроке ратова треба тражити у класно подељеним друштвима, борби за присвајање вишка производа (експлоатација) у националним и међународним размерама. Марксисте (Лењин, Роза Луксембург, Бухарин и др.) су посебно указивали на нужност ратова која произлази из унутрашњих противречности монополистичке фазе капитализма (империјализам). Укидање капитализма и класног друштва уопште (комунизам) сматрано је за неопходан и довољан услов укидања рата као друштвене појаве. У том смислу, позната је мисао из Комунистичког манифеста (1848. година) да „с падом класа унутар нација пада и непријатељски став међу народима“. Иначе, начелно против рата, класици марксизма сматрали су да рат (и сила уопште) може да игра различиту улогу у друштву, напредну, ако као „бабица новог друштва“ доприноси рушењу старих производних односа и тиме омогући развој природних снага и друштва; назадну, ако спречава да се такве промене изврше. Поједини марксисте (Троцки) сматрали су да се револуционарни преображај у светским размерама може извршити само насилно („перманентна револуција“).⁵

Други су узроке ратова тражили превасходно у облику политичке организације друштва. У старом кинеском *Великом знању* записано је да „тек пошто се исправно владало ... државама, могао је у свету бити мир“, а Аристотел је ратоборност држава везивао за облик њиховог државног уређења. Попут Аристотела који је опасност од рата видео у тиранијама и савремени аутори (Ласвел, Арон), ту опасност везују за тоталитарне државе. Амерички председник Вилсон сматрао је да је демократско преуређење држава (по америчком обрасцу), уз поштовање њихове правне једнакости, предуслов за успостављање и очување мира. Отуда његово одређење ратног циља САД у Првом светском рату „да се учини крај ратовима“ и да се „свет учини безбедним за демократију“. Кант је, крајем XVIII века, у свом *Пројекту за вечни мир* такође предвиђао да је трајан мир могућ једино у облику федерације демократски уређених република. На крају, један број макротерија (Арон, „реалисти“,

⁴ Исто, стр. 961.

⁵ Исто, стр. 962.

пре њих Хобс и Русо) узроке рата види у природи међународног система држава у коме влада „природно стање“ у Хобсовом смислу речи („рат свих против свих“) и у коме државе, за свој опстанак и безбедност, не могу да рачунају на неку наддржавну власт, већ једино на снагу, своју и евентуалних савезника. Отуда стално постоји стање несигурности и опасности од избијања рата, који остаје крајње средство држава за разрешавање сукоба. Уколико оваква схватања иду упоредо са наведеним одређењем људске природе оптерећене „вољом за моћ“, што је чест случај код „реалиста“, онда је излаз из оваког стања немогућ. До *модуса вивенди* могуће је доћи једино путем равнотеже снаге и дипломатског усаглашавања интереса. Они, пак, аутори, који људску природу виде у једном оптимистичкијем светлу, сматрају да је овакво стање могуће превазићи изградњом подесних међународних институција (ОУН, светске федерације, светске владе) и/или међународног права и морала. Известан број утицајних међународних невладиних организација имају за циљ одстрањење рата из међународних односа управо на овакав начин. Читав низ предлога у овом смислу био је чињен у Европи од почетка XIV века све до данашњих дана од стране многобројних правника, писаца, државника, свештеника, филозофа,...

Према другој могућој подели објашњења о узроцима рата разликујемо мониторинг и плуралистичка схватања. У првим схватањима налазимо само један од наведених или неких других узрока (нпр. „људском природом“) којим се објашњава избијање рата. Плуралисти, напротив, узроке ратова траже у деловању више различитих чинилаца у сложеним и често противречном међусобном односу. Савремени истраживачи сукоба и ратова, по правилу, опредељују се за ово мишљење, нпр. амерички професор Рајт у својој чувеној *Студији о рату* из 1942. године, Ричардсон, Сингер и други.⁶

Појмовно одређење рата у савременој политичкој теорији

У политичкој теорији постојале су и постоје различите теорије које покушавају да дефинишу и објасне неку политичку појаву или више политичких појава. Објашњавајући рат као политичку појаву треба је дефинисати до разумљивог нивоа апстрактности, као и утврђивање свих релевантних чињеница који владају у сфери друштвене стварности посматране појаве. По Драгану Симеуновићу основна својства теорије политике су: свеобухватност, савременост и поседовање вредности за савремена истраживања.⁷

Полазећи од ових својстава и проучавању рата као политичке појаве мора се имати свеобухватан приступ узимајући у обзир многе теорије о овој појави и не само из домена чисто политичких, већ и многих других које су се бавиле овом појавом. Савременост у појмовном одређењу рата не може се узимати само временска компонента, у смислу да се сви мислиоци и теоретичари из прошлости припадају историји политичке теорије, као ни то да су те идеје у политичкој теорији превази-

⁶ Андреја Милетић, Рат, стр. 962.

⁷ Драган Симеуновић, Теорија политике-ридер, Наука и друштво, Београд, 2002, стр. 63-66.

ђене и напуштене. Савременост неке политичке теорије о рату лежи у поседовању вредности за савремена истраживања, као трећем својству теорије политике, у смислу коначног раздвајања оног што чини прошлост од оног који припада садашњости. Многе теорије су настале као дневно-политичке, манипулативне и ради некакве друштвено-политичке користи. Оне свакако морају бити разоткривене и проглашене за ненаучне. Исто тако теорија која има бар хипотетички покушај објашњења, као и оне које су настале из маште могу се сматрати политичком теоријом. Тек када се изврши провера хипотеза може се говорити о потврђивању или одбацивању теорије, као и до одбацивања или прихватања само одређених делова теорије. Многе од тих теорија, а у овом раду говори се о многим теоријама при појмовном одређењу рата, су и поред одбацивања у политичкој теорији оставиле знатан утицај у савременом свету, па су као такве оставиле дубок траг и у историји политичке теорије и у савременој политичкој теорији.

У новијој политичкој теорији разликују се три општа схватања појма рата: по првом рат се схвата као облик насиља који се испољава онда када је политика немоћна, по другој рат је само средство политике и по трећој рат је саставни део политике.

У литератури на српском језику по утицају су доминантне неколико дефиниција. Вероватно је најцитиранија Клаузевицева дефиниција рата: „Рат није ништа друго до државна политика продужена другим средствима... Рат је, дакле, акт силе, да противника присилимо на потчињавање нашој вољи... Рат је не само политички акт, већ прави политички инструмент, продужење политичких односа, њихов наставак другим средствима“.⁸ Из овога се може закључити да политика одређује сврху, а рат је само средство политике. Под ратом значи подразумевамо „најсложенију форму политичког насиља, пошто рат није ништа друго до наставак политике насилним средствима која је започета ненасилним средствима“.⁹

У нашој војној науци некако је најприхватљивија дефиниција: „Рат је комплексни и интензивни друштвени сукоб проузрокован класним, економским и политичким противречностима, којим се уз примену оружане и других облика борбе тежи остварењу економских и политичких циљева одређених класа, држава и народа.“¹⁰

Љубомир Тадић каже „Рат се једноставно може одредити као најжешћи облик сукоба међу политичким заједницама (од племена до модерних држава) са циљем или да се уништи непријатељска страна или да се присили да прихвати диктиране услове мира“.¹¹

Андреја Милетић наглашава „рат је најоштрији облик друштвених сукоба, „сукоб великих интереса који се решавају крвљу“ (Клаузевиц) у коме се, непосредном употребом оружане силе између држава, њихових савеза или организација, покушавају да остваре одређени политички циљеви победом над противничком страном и њеним принуђивањем да прихвати услове победника“.¹²

⁸ Карл Клаузевиц, О рату, Војна библиотека, Београд, 1951, стр. 35, 41, 53.

⁹ Драган Симеуновић, Политичко насиље, Радничка штампа, Београд, 1989, стр. 170.

¹⁰ Војна енциклопедија, 7. том, Београд, стр. 746.

¹¹ Љубомир Тадић, Наука о политици, Рад, Београд, 1988, стр. 118.

¹² Андреја Милетић, Рат, стр. 953.

Наш чувени војсковођа Живојин Мишић каже „рат се свршава, кад се непријатељска ратна снага или уништи или потчини вољи јачега“.¹³

Рат свакако представља сложени облик политичког насиља. Сложени облици насиља нису проста целина више основних, већ њихов међузависан, динамичан, често противречан спој. Узроке политичког насиља треба тражити у друштвеним односима, па тако основни подстицаји рата, као сложеног облика политичког насиља, и те како су условљени постојањем сукоба интереса класа (могућ је нпр. сукоб интереса етничких, религијских и других и унутар исте класе).¹⁴

Различити аспекти појмовног одређења рата после Другог светског рата

Ако посматрамо теорије о рату у савременој политичкој теорији кроз временску компоненту онда се то односи на период после Другог светског рата. У теоријама о рату после Другог светског рата евидентна је несагласност теоретичара, о чему довољно говоре и ставови о њиховом броју и врсти ратова у том периоду. То потврђује различитост података о броју ратова и врстама ратова која произилази из различитог дефинисања рата, а што условљава и несагласност у одређењу његове суштине, узрока постанка садржаја рата и др. Тако на пример:

– Стокхолмски институт SIPRI евидентирао је у периоду 1945–1989. године 160 ратних сукоба у свету, полазећи од критеријума да се ратним сукобом сматра учешће војних снага у дуготрајној оружаном борби са најмање 100 погинулих;¹⁵

– према руским гледањима (Военијздат), у свету је од 1945.-1976. било 143 локална рата;¹⁶

– по нашим тумачењима по Милосаву Симићу, у периоду од 1945–1982. године у свету је било 25 ратова;¹⁷

– генерал Чупић апострофирајући ГШ ОС СССР-а наводи податак да је у свету после Другог светског рата било више од 550 ратних сукоба, а само у периоду од 1945–1975 године 468 локалних ратова и војних конфликта, који су захватили територију 69 земаља, а којима су учествовале оружане снаге 81 државе¹⁸ итд.

Већ за Први, а нарочито за Други светски рат важила је констатација да је рат *тотални сукоб* у којем се зарађене стране, полазећи од својих интереса и постављајући ратне циљеве сукобљавају на свим подручјима људске делатности (политичком, економском, дипломатском, војном, професионалном, техничко-технолошким, информационом, и др.). За тоталитет рата, у смислу подручја сукобљавања, теоретичари су углавном сагласни са наведеним ставом. Међутим, када се говори

¹³ Живојин Мишић, Стратегија, вештина ратовања, ВИНЦ, Београд, 1993, стр. 6.

¹⁴ Драган Симеуновић, Теорија политике-ридер, стр. 150-162.

¹⁵ Станислав Оцокољић, Стратегије суперсила на прагу XXI века, ВИНЦ, Београд, 1991, стр. 157.

¹⁶ Савремени стратегијски годишњак, свеска 6/81, ЦСИ, Београд, стр. 231.

¹⁷ Милосав Симић, Савремени међународни односи и рат, ВИНЦ, Београд, 1988, стр. 222-242.

¹⁸ Међународни односи и општенародна одбрана, Београд, 1986, стр. 14.

о средствима која се примењују у рату, постоје и другачија схватања тоталитета, па и његово негирање. Тако један од најплоднијих војних мислилаца и стваралаца 20. века, Лидел Харт каже: „Ратовање са којим смо се упознали у току задњих тридесет година не одговара атомском добу... Тотални рат представља бесмислицу и кад обе стране располажу атомском енергијом. У тоталном рату су циљ, напор и степен насиља неограничени. Тежи се победи без обзира на последице. У хаотичноме периоду после Другог светског рата почели смо да схватамо шта је све значило недостатак разумног ограничења при постављању наших све глупљих циљева“.¹⁹ Појава атомског оружја проузроковала је промену става и код многих других теоретичара да негирају тоталитет рата. Тако оружани сукоб остаје главни садржај рата и после 1945. године. У последњој деценији 20. века појављују се теорије које тежиште рата помера са војног аспекта ка невојним садржајима рата.

У периоду после Другог светског рата неке од претходних теорија о рату су задржане, а неке су се појавиле нове, зависно од основе које узимају за узрок рата. Други аспект је да се ратом баве све сфере људске делатности, као једног свеобухватног друштвеног феномена и на тај начин се различито тумачи и појмовно одређује тај најдрастичнији друштвени сукоб. Трећи аспект приступа дефинисању рата, циљевима, садржају рата и слично зависе од доктринарних ставова и стратегијских циљева који су различити у појединим земљама или коалицијама. У овом периоду знатан број теоретичара поред Клаузевицеве мисли „да је рат ништа друго него продужење политике другим средствима“, даје већи значај Клаузевицевом одређењу рата да је то „акт силе да противника принудимо на потчињавање нашој вољи“. Потврђивање или оповргавање ових ставова у савременим условима је био предмет расправе многих теоретичара.

У појмовном одређењу рата најчешће се покушава објаснити однос политике и рата. Поред тога рат је облик политичког насиља, без обзира да ли је рат средство политике или саставни део политике. У смислу одређења рата може се истаћи неколико кључних карактеристика које оно претпоставља: 1) рат је мноштво сукоба и борби до којих долази услед постојања различитих интереса и циљева сукобљених страна (држава, савеза, коалиција, друштвених група), које међусобне спорове решавају ратом; 2) рат је тотална друштвена појава у којој сукобљене стране испољавају активност једна према другој у свим сферама људске делатности; 3) суштина рата је у примени насиља (нелегитимне примене силе) до мере физичког уништења противника; 4) рат сам по себи нема циљ, али има функцију; 5) рат нема циљ, али има границе, које су у временској сфери дискутабилне, с обзиром на константност рата (сукоба); 6) иако је у цивилизацијском развоју човечанство изнедрило мноштво племенитих стваралаца на разним подручјима људске делатности, оно није успело да хуманизује рат; 7) у рату о свему одлучује снага (политичка, економска, војна...); 8) рат је увек сукоб вредности; 9) у свету зараћених присутно је стално настојање да се победи, при чему се, имајући у виду пре свега оружану борбу, рачуна и са смрћу противника.²⁰

¹⁹ Митар Ковач, Божидар Форца, Историја ратне вештине, ВИЗ, Београд, 2000, стр. 312. Лидел Харт, Револуција ратовања, Прилог обавештајн о-информативном билтену, 1950, стр. 77.

²⁰ Митар Ковач, Божидар Форца, Историја ратне вештине, стр. 313-314.

Теорије о узроцима ратова у савременој политичкој теорији

Средином 20. века дошло је до суштинских промена у схватању рата у најразвијенијим земљама. Издвојиле су се и сада су препознатљиве две групе теорија о рату: 1) класичне или модерностичке теорије и 2) савремене или постмодерностичке.

По схватању *класичне или модерностичке теорије* суштина рата заснована је на сили, односно физичком насиљу, са доминантном улогом оружаног сукоба као примарној активности. То значи да без оружаног сукоба нема рата и да је разлика између мира и рата одређена присуством или одсуством оружаног сукоба. Суштина тих теорија је победа над противником на бојном пољу. Најзначајнији представници ових теорија, којих и данас има доста, су Хегел, Клаузевиц, Малтус, Рајт, Расел и други аутори. У ове теорије убрајају се: антрополошко-културолошка, биологистичка (биолошка), психологистичка, етичка, ројалистичко-урбанистичка, геополитичка, економистичка, демографска, математичка и друге.

Антрополошко-културолошке теорије полазе од обликовања људске природе у сложеним друштвено-политичким појавама. Једна група теоретичара наглашава да људско биће није агресивно и да је рођено да чини добро или да не постоји људска природа, тако да само друштвени и цивилизацијски односи доводе до рата. Друга група теоретичара наглашава да је у људској природи да чини зло и да су егоизам, сукобљавање, прождрљивост и слично узроци настана друштвених сукоба и рата. Најизразитији представник је Сингер који истиче: „Моја је теорија да људска врста постаје све гора, а не боља. Верујем, да тако кажем у обрнуту еволуцију. Последњи човек на Земљи биће злочинац и лудак“. Обе подтеорије пренаглашавају људске особине. Постоји неколико значајних мислилаца као што су Ерик Фром и Рут Бенедикт који у објашњењу рата као појаве узимају пре свега у обзир ове антрополошке и цивилизацијске утицаје.

Биологистичке (биолошке) теорије у објашњењу рата полазе од теоријских и методолошких ставова биолошких наука. У тим теоријама истиче се неколико праваца: социолошки органицизам, социјалдарвинизам и расизам. Заступници социолошког органицизма праве аналогију између друштва и живих организама, по којој неко друштво настаје, развија се и нестаје, као и живи организми. По томе је сукоб редовна делатност друштва. По овим теоријама узрок ратова није ни економски, ни политички, већ инстинктивни. Рат произилази из импулса ка конфликту и ратовању. Значајан представник овог правца је Расел који посматра људску природу из три слоја: инстинкт, разум и дух. Према социјалдарвинизму, друштвена стварност се своди на борбу за опстанак *слабих и јаких*. Расизам се сматра посебним обликом дарвинистичке теорије. Према том правцу (Габино, Лапуж, Чемберлен, Розенберг, Хитлер и др.) сматрају да *ниже* расе треба да служе *вишим* расама. Нацисти су у Другом светском рату плодно тле нашли управо код теоретичара расизма који заговарају могућност империјалног освајања, експлоатације, политичке доминације, па и поробљавање и уништавање *нижих* раса. И данас постоје такозвани десничарски покрети који у потпуности или делимично заступају ову теорију.

Геополитичке теорије обухватају теоретичаре који сматрају да је доминантан фактор у структури и развоју друштва географски фактор, који се манифестује у

форми географског положаја, висине, климе, температуре, атмосфере, гравитације, земљотреса, укупности флоре и фауне, величине и својства земљишта (плодности, равница, планина, мора, река и језера) итд. Најопштија карактеристика геополитичких теорија јесте у томе да пренаглашавају утицај географског чиниоца на развој друштва и народ, посебно на њихово политичко уређење и односе. Основна поставка ове теорије јесте да је „основни закон живота на Земљи стална борба за простор“. По њима (Рацел, Кјелен, Семпл, Стамплер...), сваки народ је дужан да најпре искористи свој властити простор. Међутим, када се приближи границама ових могућности, а број становништва расте, онда народ има право да осваја нови животни простор. То је онда праведни и природно оправдани рат. Геополитичко схватање је увек ишло на руку оправдању освајачких ратова.

Демографска теорија полази од становништва да се друштво и друштвене појаве могу објаснити демографским факторима (порастом и опадањем густине становништва), односно да демографија утиче настанак и усмеравање политичких сукоба. Зачетник ове теорије је Томас Малтус који је почетком 19. века дефинисао такозвани закон апсолутне пренасељености. Он и његови следбеници сматрају да се ратом успоставља равнотежа броја становника и производње хране. Пол Кенеди у делу *Припреме за 21. век* опомињујући упозорава да ова ситуација, посебно у Африци, јесте узрок бројних ратова у прошлости, али и у будућности.

Математичка теорија иако развијена пред Други светски рат, а њени резултати почели су са се актуализују тек након 1960. године. Ричардсон је изразити представник ове теорије који је математички израчунао да ратови избијају пропорционално нивоу наоружаности.

Ројалистичко-урбанистичка теорија, чији је представник Л. Момфорд, порекло рата доводи у везу са настанком града, односно са настанком урбаног живота и појавом краљева.

Психологистичка теорија узроке рата објашњава улогом психичког фактора. Постоји неколико праваца које наглашавају индивидуализам или колективизам или социјални фактор у психологији. Индивидуалисти ове теорије наглашавају појединца са мотивима, нагонима, интересовањима и фрустрацијама. Колективисти заступају тезу да постоје посебне законитости колективне психе. Они често говоре о *духу нације*, *колективној кривици* и сл., као некаквој колективној психи која је различита од психе појединца. Социјално-психолошки правац друштвене појаве објашњава категоријама и појмовима социјалне психологије, а не индивидуалне или колективне.

Етичке теорије (морални неутрализам, морални апсолутизам и негација рата, и теорија моралне апологије рата) срећемо код многих теоретичара. Етичком учењу припадају сва схватања која порекло рата и његову улогу тумаче првенствено са етичког становишта, тј. односа добра и зла. Морални неутрализам обухвата она гледишта која истичу да су ратови неопходност и неизбежност која је одвојена од наредби разума, свести и савести. Еуген Финк каже да рат и мир нису једноставне супротности као што су светлост и тама, топло и хладно. Теорија моралног апсолутизма и негације рата је теорија у коју спадају она гледишта која негирају рат, политику силе, агресију и милитаризам. То је тзв. теорија пацифизма, која инсистира на искључивању рата из живота народа и међународних односа. Теорија моралне апологије рата обухвата велики број присталица који рат оправдавају дајући му мо-

ралну подршку. Рат се оправдава тако што се истиче индивидуално или колективно јунаштво, природно стање народа, велико државно дело од кога зависи судбина државе, њен живот и њена смрт.

Марксистичка теорија чији су типични представници Енгелс и Лењин, виде узрок рата у класној подвојености света и непомирљивој борби између класа различитог статуса у расподели друштвеног производа.²¹

Савремене или постмодернистичке теорије рата настале су после Другог светског рата, а у последње две до три деценије имају битно измењен однос у поимању рата и мира, што је проузроковано развојем нуклеарног оружја и глобализацијом међународним односа. У ове теорије убрајају се: глобалистичка, војноелитистичка, психолошко-информациона, информатичко-технолошка, теорија о рату цивилизација и друге.

Савремене теорије о рату заступају становиште да је „свет постао једно велико село“, где се све дешава на једном глобалном пољу и на општем међународном нивоу. Може се сматрати да стални непријатељ не постоји, да су сви пријатељи, само постоји неслагање и неслога о нечему или око нечега. Због тога се теорије које се могу сврстати у постмодернистичке, заснивају на теорији моћи и перцепцији моћи. Оружана борба је само крајње средство принуде, поред претходних различитих средстава принуде који се могу градирати. По томе рат стално траје и извире из неког општег интереса одређене друштвене заједнице. То значи да је испољавање рата само различито кроз средства сукобљавања: вербална (вербалним насиљем у политици, дипломатији, економији, вери, моралу, култури итд.) или физичка (физичким насиљем кроз оружану борбу, до степена физичког уништења људи и материјалних добара). Постмодернисти негирају Клаузевицев приступ да је рат продужење политике другим средствима или да није добро схваћен и интерпретиран.

Глобалистичка теорија, заговара сведимензионални рат. Идејним творцем сматра се Рејмонд Арон који негира класично схватање рата, да се ратом постиже неки политички циљ, износи став да рат не може бити продужетак било које политике, јер се губи свака законитост испољавања појаве. Због тога ова теорија, уместо рата, у средиште пажње поставља мир. Наводи се да постоје три типа мира: 1) мир заснован на равнотежи; 2) мир заснован на хегемонији и 3) мир заснован на империјалним односима. Рат и мир представљају два пола општих друштвених односа. Рејмонд Арон се противи анализи рата као оружаног сукоба, јер „оружани сукоб између две политички независне јединице у који су укључене организоване војне снаге као наставак племенске или националне политике налазимо у свим цивилизацијама“.²² Глобалисти сматрају да се историја ратова може разумети само у оквиру историје политичких односа. Они закључују да је „тренутна констелација таква да се у исту тачку сливају три историјска низа догађаја. Први за циљ има планетарно јединство и биполарну структуру..., други ширење у Азију и Европу древне религије чија би метропола била метропола једне од великих сила, а трећи је циљ стављање у погон оружја за масовно уништавање. Тотални рат би истовремено усплио и модерну науку и ослободио најниже страсти где плаћеници и атомске бомбе постају екстремни облици насиља без граница“.²³

²¹ Митар Ковач, Божидар Форца, Историја ратне вештине, стр. 315-320.

²² Рејмон Арон, Ратови XX века, Књижевне новине, Београд, број 968-969 1998.

²³ Исто.

Војноелитистичку теорију још зову и теорија „чистог рата“. Сматра се да ју је први формулисао Пол Вирилио. Основа ове теорије је да непријатеља треба победити без борбе, а ове ставове налази код једног од најстаријих војних мислилаца Сун Цу Вуа који каже у свом древном делу *Умеће ратовања* да „није највеће умеће увек победити у биткама – најбоље је победити непријатеља без борбе“. Теоретичари „чистог рата“ тврде да је двострано физичко насиље стално присутно, а његово експонирање има форму потенцијалног или егзистенцијалног војног сукоба.²⁴

Психолошко-информациона теорија позната је и као теорија „неокортикалног рата“. Сматра се да су корени ове теорије настали пре Другог светског рата у редовима појединих немачких аутора. Ову теорију су осавременили и у великој мери применили у пракси САД и Велика Британија. Ову врсту ратовања Немци су назвали „инелектуални рат“. У једном војном приручнику Вермахта стоји: „психолошки рат представља борбу коју држава води интелектуалним оружјем“²⁵ После Другог светског рата „психолошки рат“ водио се у сукобу два супротстављена друштвено-политичка система: капитализма и социјализма. У том периоду бројне су публикације и приручници супротстављених друштвено-политичких система и хладноратовских блокова. У једном америчком војном приручнику наводи се: „Психолошке операције састоје се из психолошких активности и психолошког рата, и обухватају оне политичке, војне, економске и идеолошке акције, које се планирају и предузимају ради стварања код непријатеља, непријатељски расположених, неутралних или пријатељски наклоњених иностраних група - таквих осећања, ставова или понашања, који иду у прилог остваривању националне политике и циљева. Психолошке операције су акције које имају за циљ остваривање утицаја на друге народе. Психолошки рат је планско коришћење пропаганде за време рата или после објављивања стања приправности, и експлоатације других акција, првенствено утицања на мишљење, осећања, ставове и понашање непријатељских, неутралних или пријатељски наклоњених иностраних група, на такав начин да то доприноси остваривању националних тежњи и циљева...“²⁶

Касније се појављују тзв. неокортикалне теорије о рату, у којој је основни став да је циљ рата да непријатеља потчинимо сопственој вољи применом разних психолошко-пропагандних активности. Теорија је тако названа по томе што се сматрало да треба мењати конфигурације људских мозгова, односно да се утиче на човечији мозак ради сопствених циљева. Посебно се жели утицати на мозак противничких вођа и њихово схватање, њихово унутрашње стање, машту и расположење без примене физичког насиља. По њима циљ није избегавање оружане борбе, већ довести непријатеља да одлучи да се не бори.

Информатичко-технолошка теорија или теорија тзв. виртуелног рата своју кулминацију је доживела у рату у Персијском заливу, јер кроз усред постојања светске глобалне телевизијске мреже, могли смо присуствовати презентацији рата као друштвеног сукоба, али свакако онако како је неко хтео да га видимо. Чак је могуће извести и приказати рат који се није ни десио, све са мученицима и херојима

²⁴ Митар Ковач, Божидар Форца, Историја ратне вештине, стр. 322.

²⁵ Суштина функција и организација „психолошког рата“, ССНО, Београд 1996, стр. 9.

²⁶ Амерички војни приручник "Операције психолошког рата", 1962. година, стр. 3.

рата. Тај виртуални рат, што би значило привидан рат, супротно представљен, своју материјализацију и светску популацију доживео је услед савременог, електронског доба у коме живимо. Апсолутна моћ медија, испољена кроз моћ информација и средстава за преношење, није ништа друго него способност имагинације и виртуелног представљања стварности. То је и моћ манипулације елементима рата. Сматра се да виртуална пројекција рата постојала још код старих Грка, али је своју кулминацију доживела у данашње време, чији смо и ми сведоци и судионици. Све што се представља, приказује се као заштита општих права и остваривање универзалне слободе. На тај начин човек се као индивидуа, наводно, поставља у централно цивилизацијско место. Приказивањем такве слике путем информација ствара се доживљај нужности и ето простора за стварања „истине“ и виртуелне стварности.

Теорија о рату цивилизација је у последњој деценији XX века веома запажена. О појму и узроцима рат посебно се издвајају промишљања Самјуела Хантингтона у књизи „Сукоб цивилизација“, као и промишљања Алвин и Хајди Тофлер у књизи „Рат и антират“. Сличност ставова ових мислилаца је у томе што рат посматрају са аспекта сукоба цивилизација (Хантингтон) или цивилизацијских таласа (Тофлер). Хантингтон тврди да је основа савремених и будућих ратова сукоб цивилизација, међу које сврстава осам основних или како он то наводи важнијих групација. Важније цивилизације су: 1) *Синичка* која у основи представља конфучијанску Кину, али и заједничку културу Кине и кинеских заједница, као и културе Вијетнама и Кореје; 2) *Јапанска* цивилизација која је настала као спој кинеске и јапанске културе, али је ипак засебна; 3) *Хинду* или индијска култура која је заснована на хиндуизму више је религија, него друштвени систем и свакако представља језгро индијске цивилизације и поред тога што Индија има више културолошких мањина и значајну муслиманску мањину; 4) *Исламска* цивилизација је посебна и поседује неколико карактеристичних подцивилизацијских групација, као што су арапска, турска, персијска, малајска и друге; 5) *Латиноамеричка* цивилизација, иако уобичајено припада западној цивилизацији, она је посебна и засебна. Ова култура је поред католичке доминације у свој културолошки миле успела да инкорпорира домородачке културе које нису постојале у Европи. Сами Латиноамериканци су подељени међу собом у томе да ли се сматрају западом или су нешто посебно. Некако би било најтачније тврђење да је Латинска Америка или подцивилизација унутар Западне цивилизације или је посебна цивилизација са блиским везама са Западом, али и подељеном по питању припадности Западу; 6) *Западна* цивилизација укључује Европу, Северну Америку, као и друге земље настањене Европљанима, као што су Аустралија и Нови Зеланд. Тек у двадесетом веку Америка себе одређује као део Запада који укључује Европу и данас је то посебна цивилизација са својим особеностима у коју се не може убрајати „позападначење“ и модернизација која се често повезује са Западном цивилизацијом. Историјски, Западна цивилизација је европска цивилизација, а у модерно доба је то евроамеричка или северноатланска цивилизација; 7) *Афричка* цивилизација је оспоравана због великог утицаја исламске цивилизације у северним деловима Африке, као и утицаја Западне цивилизације у бившим колонијалним земљама уз напомену да је Етиопија конституисала своју сопствену цивилизацију и 8) *Православна-руска* цивилизација је посебна цивилизација која је настала под утицајем византијске и западне хришћанске цивилизације. Она је раз-

вила своју посебност и ми (Србија и српски народ) по тој подели припадамо овој цивилизацији.²⁷ По Хантингтону сукоби цивилизација су „ратови због неодговарајуће границе“. Он запажа да је највећи број сукоба на границама цивилизација, а посебно на границама које раздвајају муслимане и немуслимане.

Алвин и Хајди Тофлер рат сматрају константом међународних односа, а посебно у другој половини XX века, наводећи да је од 2340 седмица, колико је протекло из 1945. до 1990. године, свет само три седмице уживао без рата.²⁸ У анализи узрока ратних сукоба аутори су све земље груписали у тзв. „три цивилизацијска таласа“. Првом таласу припадају најнеразвијеније земље, тзв. аграрне земље. У другом таласу се налазе индустријске земље, а трећем таласу припадају најразвијеније земље, односно тзв. земље информатичког доба. Они тврде да је рат, или сукоб уопште, између држава различитих цивилизацијских група неизбежан, јер напреднији таласи теже да створе нови светски поредак по својој мери, подчињавајући друге себи.

Промишљања појединих савремених европских мислилаца

Ратови се разматрају са становишта политике, права, војне вештине, економије, технологије и друго, тако да се узроцима, циљевима, као и теоријским поставкама рата баве филозофи, политичари економисти, војни теоретичари и други.²⁹

Мишел Фуко има историјски приступ у промишљању о рату. У деку под насловом „Од светлости рата ка рођењу историје“, Фуко у центар своје расправе поставља однос рата и политике. Он, анализирајући рат, кроз историју, за сваки степен развоја људског друштва одређује карактеристике рата и његове детерминанте. Фуко сматра да је Клаузевиц своју познату мисао „рат је наставак политике другим средствима“, уствари обрнуо мисао неких средњовековних мислилаца из XVII и XVIII века „политика је рат настављен другим средствима“. Своја промишљања о рату тежишно задржава на расној борби. Он сматра да је државни расизам у XX веку доживео две трансформације. То је прво нацистичка трансформација која прихвата државни расизам и његову биолошку заштиту, а затим то је трансформација совјетског типа која означава класну борбу где класног непријатеља треба елиминисати.

Жак-Лик Нанси сматра да рат непрекидно постоји, а у савременим условима то је рат у читавом свету. У срж својих промишљања поставља сувереност, са аспекта политичке одлучности, одобравања критике, мотива и разлога, фокусирану на западни свет. Велику пажњу поклања односу технике и рата, где наглашава да техника може донети једној од страна предност.

Ален Жокс у својим промишљањима сукоба полази од геополитичког аспекта. За основни узрок сукоба поставља евроазијски континент, јер ко контролише тај део света, било споља, било изнутра, тај се може сматрати господаром света. Ипак

²⁷ Самјуел П. Хантингтон, Сукоб цивилизација и преображење светског поретка, ЦИД, Подгорица, 1998, стр. 43-51.

²⁸ Алвин и Хајди Тофлер, Рат и антират, Паидеиа, Београд, 1998, стр. 13.

²⁹ Део ових промишљања дата су у делу Европски дискурс рата "CIRCULUS", Београд, 1995.

рат своди на крају на општији појам, где рат сматра само средством за постизањем политичке моћи. У књизи „Рат на почецима модерног света“ он наводи: „Рат је само једна од форми практичног насиља, која доприноси политичкој моћи“.

Јан Поточка, у делу *Ратови XX века и XX век као рат*, у суштини закључује да је рат константа историјског развоја човечанства, апострофирајући Херклитову мисао о „рату као божанском закону којим се хране сви људски закони“.³⁰

Петер Стотердијк у делу „Војни цинизам“, узроке ратова и сукоба уопште, анализира кроз један антрополошко-психологистички приступ, а у светлу „развитка трију мушких борбених карактеристика: јунака, оклевала и кукавице“.

Карл Шмит анализирајући појам рата полази од појам непријатељства. По њему непријатељ није конкурент или противник уопште који се мрзи осећањима апатије, већ је то нека реална скупина људи која стоји наспрам исте такве групе људи. Зависно од тога која је група људи са обе стране одређујемо врсту и карактеристике ратова. Појам непријатељства обухвата пре свега евентуалност борбе која се налази на подручју реалног, што значи на подручју бивствовања у изворном смислу речи. Он истиче „Рат је оружана борба између организованих политичких јединстава, грађански рат је оружана борба у оквиру једног организованог јединства“. По њему „рат је само крајња реализација непријатељства“.³¹ Шмит спада у постмодернисте који сматрају да Клаузевец није тачно цитиран и схваћен да је „рат настављање политике другим средствима“ већ да војници већ имају одређеног непријатеља и себи у униформи супростављеног. Рат по њему „нипошто није циљ или чак садржај политике, али је он свакако, као реална могућност увек постојећа, претпоставка која на особен начин одређује људско делање и мишљење и тиме изазива специфично политичко понашање“.³² Рат је по Шмиту најекстремније политичко средство и у основи увек разликује пријатеља од непријатеља, па тако рат из чисто религијског становишта или моралног, правног или чисто економског не постоји и бесмислен је.

Томас Нејџел у тексту „Рат и покољ“,³³ анализира моралност ратних сукоба, односно онога што се пропише и онога што се чини. Нејџел, сагледавајући морални проблем ратног сукоба, анализира унитаристичку и апсолутистичку и каже: „Унитаристичка даје првенство разматрању онога што ће се десити, апсолутизам даје првенство разматрању онога што се чини сада“. Он се посебно осврће на невиност, која по њему значи моралну невиност и није супростављена моралној кривици.

Андре Гликсман у свом делу „Говор рата“ анализирао је рат, апострофирајући многе филозофе, научнике и политичаре. У свом делу дао је више ставова о рату уопште, као и неке аспекте рата. Он детаљно анализира Клаузевецово дело „О рату“ где наглашава да је коначно расправа о рату коначно ставила ван игре чист морал. Гликсман каже: „Рат је оруђе, политика утврђује сврху“.³⁴ Он запажа да је важно ускладити политику са својом стратегијом. Општи однос према рату изразио је реченицом: „Рат је пре свега безличан“, као и тврдњом да „рат нема прикривени

³⁰ Део ових промишљања дата су у делу Европски дискурс рата "CIRCULUS", Београд, 1995.

³¹ Драган Симеуновић, Теорија политике-ридер, Карл Шмит, Пријатељ-непријатељ, стр. 274-275.

³² Исто, стр. 276.

³³ Део ових промишљања дата су у делу Европски дискурс рата "CIRCULUS", Београд, 1995, стр. 318-336.

³⁴ Андре Гликсман, Говор рата, ВИНЦ, Београд, 1991, стр. 109.

смисао, он испољава оно што јесте – убедљиво осуство смисла“.³⁵ Он запажа да иако рат нема смисла, рат има функцију. „Преко њега саобраћају историјске индивидуалности (народи, културе) и особе (свести).“ Рат решава противречности настале у историјском окружењу, што значи да борба за живот и смрт разрешавају те противречности. Он подржава Хегелову мисао о рату: „Рат нема разума, он се не да хуманизирати, његова ступидност копа у човеку темеље који претходе свакој културној надградњи“. Надовезујући се на претходни став, ипак закључује „рат је однос заснован на разуму“ и да се на тој тврдњи изграђују све државе, као неки камен темељац. За њега је рат почетак историје, али само по цену двојности и конверзије. Гликсман каже: „Рат је јединствен говор који почиње, у свом крајњем бесу, само зато да би се завршио. Говор рата не доводи ни до једне истине која би му била спољашња, она захтева само могућност да се каже рат како би се одржао у њему, у једном поретку насталом из узајамне претње и апсолутног страха.“³⁶

Однос рата и међународног права

Одувек је било тешко, а вероватно је и немогуће, дефинисати појам рата као опште прихваћену дефиницију. Међународно право је мноштво правно регулисаних међународних односа који се бави и ратним сукобима, а пре свега међународно ратно право је кроз скуп норми којима се регулишу односи између држава и других субјеката у међународној заједници који се примењују за време оружаних сукоба. Данас је рат забрањен, али сведоци смо да постоје бројни оружани сукоби који у сваком случају јесу рат. Исто тако постоје сукоби у којима се потпуно или делимично примењује међународно ратно право. Са покушајем увођења правила у вођењу рата јављају се у одређеним облицима и покушаји дефинисања рата који би били опште прихваћени.

Рат је вековима био морално оправдан чин, па су се вредносни судови искристалисали и довели до поделе на праведне и неправедне. Пошто су ти вредносни судови били резултата епоха у којима су се појавили, ратови су сматрани праведним у неким периодима и неким географским и политичким просторима, док су другачије квалификовани у другим периодима, другим земљама или чак, различитим деловима исте земље или дела света у истом простору. Још у средњем веку, према схватању тога доба, писци су правили разлику на праведне и неправедне ратове. Све до 1928. године рат није био забрањен. Штавише, пре Првог светског рата право на вођење рата сматрало се не само својством него и особитим „знаком суверености једне државе“.³⁷ Никаквих обзира према позитивном праву нису морале имати државе пре почетка рата. Разликовање праведних и неправедних ратова постојало је само зато што је стварне вредност тог разликовања имала моралног и политичког ефекта, али не и правног. Друштво народа уводи новину да се ограничава право на вођење рата, али рат није и забрањен, већ је обавезао државе да се

³⁵ Исто, стр. 131.

³⁶ Исто, стр. 159.

³⁷ Гавро Ђ. Перезић, Међународно ратно право, ВИНЦ, Београд, 1986. година, стр. 43.

привремено уздржавају од прибегавања рату. Један од познатијих теоретичара правде Џон Ролс, а *приори* не искључује рат, већ га жели ограничити. У свом капиталном делу „Теорија правде“ истиче да се „не учествује у рату који се предузима ради економске добити или увећања националне моћи, јер је неправедно да се напада слобода другог друштва из ових разлога“.³⁸

У одређењу појма рата, рат се, пре свега, сматра оружаним сукобом и инструментом за решавање националних политика. То је скуп радњи и мера где стране у сукобу покушавају једна другу да потчине својој вољи. Однос између зараћених страна у рату регулисан је међународним ратним правом. Унутрашњи оружани сукоби, као грађански, антиколонијални ратови, етнички, верски и слично не сматрају се ратом и на њих се не примењује међународно ратно право.

Искуства из Другог светског рата довела су до тога да се у Повењи УН први пут потпуно забрани не само рат, већ и свака претња употребе силе. „Све чланице ОУН обавезују се од уздржавања од употребе силе против територијалног интегритета или политичке независности ма које државе“, или на сваки други начин неслагласан с циљевима УН“.³⁹ Овде се формулација сила користи као широк појам за оружану агресију, тако да се рат пре свега сматра оружаном агресијом, као и претња силом, која је постала забрањена. Једино су одбрамбени ратови постали оправдани. Велика одговорност је дата великим силама које су прве и прекршиле прокламована правила. Може се закључити да је у међународном праву, рат комплексан међусобни однос страна у сукобу, где се претпоставља да обе стране у сукобу примењују оружане акције једна против друге. Сматра се да је тај однос настао вољом једне од страна у сукобу која је прва применила силу. Одатле почиње подела на правно недозвољене и дозвољене оружане силе. У појмовном одређењу рата занемарују се противречности које доводе до рата, као и однос политике и рата, мада се и не искључују међусобне зависности и повезаности.

Приликом одобравања ратова у Савету безбедности ОУН, у бројним случајевима његове сталне и несталне чланице суочавале су се, пре свега, са бројним вредносним судовима, интересима, ставовима и др. Све радикалнија међународна правна забрана агресије није успела да искорени агресију из међународних односа. Да би схватања била што је могуће праведнија, потребне су тачне информације (у ствари, оне су прве жртве рата и не ретко у данашње време постоји монопол над информацијама), као и одговарајуће процене и појмовна одређења рата.

Класификација ратова

Када је реч о класификацији ратова, друштвено-политички карактер рата се сматра за основни принцип поделе. Суштина тог критеријума је њихов друштвени карактер, а не војнотехнолошки, тј. да ли се рат води по моделу нападних или одбрамбених борбених дејстава. Том поделом ратове делимо на *нападачке (агресорске)* и *одбрамбене (дефанзивне)* ратове. У историји ратова дешавало се да се је-

³⁸ Ролс, Џ., *Теорија правде*, 1998. година, стр. 346.

³⁹ Гавро Ђ. Перазиф, *Међународно ратно право*, стр. 46.

дан рат почне као освајачки, а заврши као одбрамбени и обрнуто. Нападачки ратови су они ратови који се воде или су вођени ради освајања туђих територија, док су одбрамбени ратови они који се воде у одбрани независности, као и ослободилачки ратови. Ово разликовање зависи од тога са које сукобљене стране се рат посматра. Исто тако разликовање у међународном праву није имало неку практичну важност. Повељом Уједињених нација, нападачки рат је постао правно недозвољен и повлачи извесне казнене мере (санкције) организоване међународне заједнице у оквиру система колективне безбедности. Пошто су због тога државе по правилу прикривале и порицале да су нападачи, било је потребно да се утврде извесна мерила за оцену постојања оружаног напада. Отуда дипломатски и теоријски напори да се утврди дефиниција агресије. Тај процес настао у време Друштва народа, између два светска рата, а настављен у оквиру Уједињених нација, успешно је окончан усвајањем дефиниције агресије Резолуцијом 3314 Генералне скупштине УН 1974. године. У њој је агресија одређена као употреба оружане силе неке државе против суверености, територијалне целовитости и политичке независности друге државе или на сваки начин неслагласан са Повељом УН. У Резолуцији су набројани и неки најчешћи примери агресије, као што су упад оружаних снага на територију друге државе, војна окупација, бомбардовање територије, блокада лука или обале, напад на оружане снаге или трговачке бродове и авионе друге државе, одашиљање оружаних група и плаћеника итд. Несугласице и спорови око одређивања нападача, па, према томе, и државе која води нападачки (агресивни) рат, у пракси и даље остају како због тешкоћа да се утврди ко је први почео, тако и још више због супротних интереса зараћених страна и њихових савезника или њима наклоњених земаља, посебно великих сила које су чланице Савета безбедности УН. Повеља УН дозвољава одбрамбени рат, као неотуђиво право на индивидуалну и колективну самоодбрану, док Савет безбедности не предузме неопходне мере да очува међународни мир и безбедност (члан 51. Повеле УН).

У односу на величину простора којим је рат захваћен, односно према броју држава које су укључене као ратујуће стране ратове делимо на: а) *локалне* б) *регионалне* и в) *светске* ратове. Најбројнији су локални ратови, а најређи су светски и као што је познато била су два светска рата.

Досадашњи ратови су, с обзиром на простор у коме су се изводила ратна дејства могли поделити и на *копнене*, *поморске* (заједно са подморничким) и *ваздушне* ратове. Најстарији и најчешћи су копнени ратови, док су ратови у ваздуху постали могући тек проналаском авиона и њиховим практичним коришћењем. Са развојем космичке технике постала је могућност вођења рата у свемиру, назван *космички* рат или рат звезда (*Star War*) како је назван у савременој америчкој војној доктрини. Савремено међународно право забрањује уношење нуклеарног и другог оружја за масовно уништавање у свемир, његово постављање на небеска тела, као и стварање војних база или вршење војних вежби.

Ратови се често деле и на *ограничене* и *тоталне* (неограничене). Обично се ограниченим ратовима сматрају они ратови који се воде на ограниченом простору, са ограниченим средствима и циљевима. Тотални рат води се на целој територији противника, против целог становништва, а не само оружаних снага и са циљем потпуног поковања или уништења непријатеља. У војним уџбеницима често се по-

миње и подела ратова према интензитету борбених дејстава и величини циља рат на ратове *високог, средњег и ниског* интензитета, који у суштини представља сличан критеријум као и подела на ограничени и тотални рат.

Према критеријуму коришћења оружја у борбеним дејствима, ратови се деле на *класичне* (конвенционалне) и *нуклеарне* ратове.

У историји ратова често се помињу и *верски* ратови који су у средњем веку често вођени између хришћанства и ислама. Верски сукоби и ратови су и данас веома значајни и у унутрашњим и у међународним односима. У периоду после Другог светског рата често се користио појам *хладни рат*, којим се означава посебан тип међународних односа, створен у условима постојања суперсила и око њих створених војних савеза. Овај рат се није водио оружаним сукобом, али јесте трком у наоружању и сукобом друштвено-политичких уређења. Почетком овог века са познатим догађајима од 11. септембра 2001. године почео је и такозвани *рат против тероризма* или антитерористички рат. То је суштински, тотални рат. Овај „рат“ издејствовао је неколико локалних и регионалних ратова који и данас трају са прокламованим циљем уништења тероризма.

Однос рата и војне интервенције

Осим појма рат, под којим се, уопштено, подразумева оружани сукоб двеју држава или више држава, у међународном праву су се искристалисали и други појмови који у суштини значе употребу оружане силе, али чији се мотиви и домашај ефеката желе представити другачије него они који се желе постићи ратом.⁴⁰ Један од тих начина употребе силе је и војна интервенција. Интервенција је шира појава, која обилује разним формама силе и притисака који се у пракси данас спроводе. Због тога је потребно појмовно разликовање ове две појаве, као и њихов међузавистан однос и повезаност.

Политику великих сила, регионалних сила и војних савеза и коалиција у међународним односима савременог доба карактерише и употреба војне интервенције у многим преломном историјским тренуцима за свет уопште, њих саме или за неки регион.

„Војне интервенције представљају сложени облик институционализованог насиља, које обухвата различите форме мешања оружане силе једне или више земаља, или неке међународне организације, у унутрашње послове неке друге земље ради остваривања конкретних политичких, економских и војно-стратешких интереса. У ужем смислу, под војном интервенцијом се сматра непосредна употреба оружане силе, као отворено и директно мешање у унутрашње послове неке земље, док војна интервенција у ширем смислу обухвата и посредне облике мешања као што су демонстрација снаге и претња силом, које нису праћене непосредном употребом оружане силе.“⁴¹ Интервенционисти скоро никад или само делимично обзнанују своје праве циљеве. Непосредној употреби оружане силе приликом војне интервенције претходе разни облици уплитања у унутрашње послове неке земље.

⁴⁰ Гавро Ђ. Перазић, Међународно ратно право, стр. 58.

⁴¹ Драган Симеуновић, Теорија политике-ридер, стр. 162.

У нашим војним уџбеницима најчешће је коришћена дефиниција: „Војна интервенција је акт насилног, самовољног и најгрубљег мешања једне или више држава у унутрашње послове друге државе, употребом оружаних снага или субвезирном делатношћу, ради остваривања својих политичких циљева мешањем постојећег политичког и територијалног стања или међународних односа. Најчешће представља упад оружаних снага једне државе на територију друге земље, ради политичког, економског и војног потчињавања или присиљавања на уступке у унутрашњој или спољној политици.“⁴²

Војне интервенције се, најчешће, предузимају у регионима који имају велики политички, енергетски и сировински, економски, војностратешки и комуникацијски значај у надметању великих сила за стратегијске позиције, ширење зоне утицаја, стицање регионалне надмоћности и у крајњем случају стицање глобалне надмоћности. Понекад се примењује и унутар војних савеза за спречавање радикалних друштвених промена. Најчешће жртве војне интервенције су мале и средње државе. Интервенционисти своје праве циљеве оправдавају разним економским, политичким, безбедоносним разлозима, превентивном заштитном акцијом, спречавањем и завршетком рата, успостављањем мировних мисија, успостављање реда и смиривање криза, неопходношћу борбе против наркомафије, сузбијању међународног тероризма и извођење антитерористичких, безбедоносних и других операција, спречавању коришћења и производњу оружја за масовно уништавање и слично. Оно што не желе интервенционисти је да војна интервенција прерасте у локалне и регионалне ратове, а поготово да доведе до интернационализације рата и других неконтролисаних сукоба.

Зависно од критеријума војне интервенције се могу разврстати различито. Према броју учесника који интервенишу могу бити: *индивидуалне и колективне*. Индивидуалну (или унилатерална) војну интервенцију предузима само једна држава, а колективну (или савезничка, групна и коалициона) предузима група држава, неки војни савез, мултинационалне снаге или нека коалиција, или међународна организација. Индивидуална војна интервенција се изводи веома ретко и може да прерасте у колективну, што је и пожељно за оног ко је интервенциониста. Већина војних интервенција биле су колективне, односно савезничке или коалиционе при чему је учешће предводника коалиције доминантно.

Према начину интервенције могу бити: *директне и индиректне, отворене и прикривене*. Директна или непосредна војна интервенција изводи се директним ангажовањем оружаних снага једне државе или коалиција држава у унутрашње послове друге државе. Таква врста војне интервенције захтева одлучну и муњевиту акцију уз што мање сопствене губитке како би се избегле неповољне реакције домаће и осуда светске јавности. Директна интервенција може да буде са ограниченим ваздухопловним, поморским и ракетним снагама, без директног ангажовања копнених снага и то су уствари дејства са дистанце. Директна и индиректна интервенција најчешће се међусобно преплићу и комбинују. Индиректна или посредна интервенција је по правилу прикривена и не изводе се употребом сопствених оружаних снага. Овај вид интервенције може се изводити помагањем гериле или устанка у туђој средини, сепаратистичких покрета, изазивањем грађанских ратова,

⁴² Војни лексикон, Војноиздавачки завод, 1981. година, стр. 687.

као и помагањем једне стране у сукобу, организовањем и извођењем насилних државних удара и пучева, изазивањем етничких и верских сукоба и друго, са циљем да се противник потчини без директне оружане борбе или да се толико ослаби да се преласком на директну војну интервенцију постигне успех са што мање сопствених губитака. У мере индиректне војне интервенције спадају и војна и техничка помоћ, испорука наоружања и друге војне помоћи, стално војно присуство у окружењу, психолошко-пропагандна и обавештајна помоћ и слично.

У односу на објекат интервенције могу бити: *уговорне и по позиву*, као и *интервенције без позива легалне владе*. Војна интервенција по позиву представља интервенцију на позив владе једне земље на основу међусобних уговора о сарадњи са државама или војним савезима. Интервенцију без позива легалне владе изводе интервенционисти самостално без позива владе. У пракси је могуће да је влада инструментализована од интервенциониста или да позивом самом решавају неки унутрашњи сукоб са жељом да учврсте своју позицију.

Према правном аспекту војна интервенција може бити: *законита и незаконита*. Правни основ за сваку војну интервенцију најчешће је неоснован и веома сумњиве вредности, али војне интервенције се најчешће оцењују двоструким стандардима и различитим критеријумима, зависно од конкретних политичких циљева и интереса. Примена принудних мера, односно колективна оружана интервенција под мандатом Савета безбедности УН формално је допуштена само у изузетним случајевима – у случају неизвршења пресуде Међународног суда правде (члан 94, став 2. Повеље), односно у случају угрожавања мира и аката агресије (члан 42. и 43. Повеље)⁴³. Савет безбедности може тада да предузме разне превентивне и принудне мере, и то у облику економских и других санкција, мировних операција за одржавање или очување мира, уз сагласност свих страна у сукобу, као и колективне оружана интервенције (или коалициони рат) ради поништавања агресије.⁴⁴

У друге врсте војне интервенције сматрају се интервенције *за очување мира* и *за успостављање и наметање мира*. Према Повељи Ујединених нација, постоје две врсте операција за очување мира: једне, које потпадају под одредбе Главе XI, и имају за циљ спречавање поновног распламсавања оружаног сукоба и подразумевају употребу група ненаоружаних посматрача који надгледају линију прекида ватре, и друге, које потпадају под одредбе Главе VII, које имају за циљ наметање мира силом, употребом јачих наоружаних састава, који, по потреби, могу располагати и најтежим врстама наоружања.⁴⁵

Свака војна интервенција се детаљно планира и стратегија сваке конкретне војне интервенције је специфична и зависи од утицаја и снаге интервенциониста у међународним односима, циљевима и интересима који се желе постићи војном интервенцијом, као и од врсте војне интервенције у односу на број учесника, према начину интервенције и према објекту интервенције. Може се сматрати да су основне фазе војне интервенције: *фаза припреме и ескалације сукоба*; *фаза започињања и извођења војне интервенције*; *фаза завршетка војне интервенције и отклањања последица*.

⁴³ Повеља УН, Грађа међународног јавног права, I књига, Дневник, Нови Сад, 1988, стр. 305 и 314.

⁴⁴ Миланко Зорић, Иностранна војна интервенција, Војно дело 1996/1, Војноиздавачки завод, Београд, стр. 48.

⁴⁵ Милан В. Петковић, Дипломатија и рат, Војно дело 1996/3, Војноиздавачки завод, Београд, стр. 37.

Прва фаза обухвата почетне операције и изазивање нестабилности, политичке и државне кризе у некој земљи разним политичким, економским, психолошко-пропагандним, идеолошким и другим мерама. Она обухвата и подржавање етничких, верских, сепаратистичких и других сукоба, а све ради смањења одбрамбене способности земље која је предмет војне интервенције. Друга фаза обухвата фазу непосредног извршења која се изводи муњевито и одлучно. Карактеришу га разарања и физичко уништење противника, уз што мање сопствене губитке да би се избегла негативна реакција сопствене јавности, као и негативан утицај светског јавног мњења. Ово је најосетљивији део који може да изазове политички пораз и војну катастрофу, тако да се увек тежи изненађењу. У овој фази интервенционистима је веома важна и подршка такозваног унутрашњег фактора у облику који они могу да подрже. Трећа фаза обухвата завршетак интервенције и успостављање примирја, као и изградња поверења, избори под међународном контролом, уз национално помирење и смањење напетости и подела. Ова фаза траје најдуже и у њој је потребно спречити повратак свргнутих снага и интервенционисти прихватају укључење Уједињених нација у одржању мира, успостављању реда, безбедности и правног поретка, пружања хуманитарне и друге помоћи.

Рат и војна интервенција су сличне друштвене појаве које представљају сложене облике политичког насиља ради остваривања сопствених интереса. Мартин ван Кревелд истиче да „од Макијавелија до Кисинџера, термин који више него било који други сажима циљ са којим се води рат јесте интерес. Интерес је заветни уговор у храму политике, стална фраза оних који доносе одлуке на свим нивоима⁴⁶“. Рат подразумева вођење оружане борбе, а војна интервенција може да се изведе војном претњом или ограниченом употребом војне силе без извођења борбених дејстава. Сматра се да је војна интервенција погодније средство политике од агресивног рата и да се лакше може оправдати у међународној јавности, мада се условно може рећи и да је рат део војне интервенције у делу који представља оружани део војне интервенције.

Закључак

Рат је сложена друштвена појава која постоји преко 10.000 година и дефинисање рата је заузимало пажњу многих мислилаца још од тог времена. До данас многе од тих теорија су преживела времена која су прохујала кроз историју човечанства. Неке од њих су још актуелне, а неке заокупљају пажњу и данашњих мислилаца и теоретичара. Једно од најсложенијих питања везаних за рат је трагање за његовим узроцима. То се чини откад човек размишља о себи и политици, али коначног и општеприхваћеног одговора нема. Отуда је тачна тврдња једног истраживача да је „рат највећа нерешена загонетка у политици“. У покушају да се реши та загонетка ишло се чак до објашњења узрока ратова односом између небеских тела или сунчевим пегамма или једноставно, тврдњом да су они израз непромењених закона природе, до ставова из данашњих дана када се тврди да су ратови предодређени сукобом цивилизација.

⁴⁶ Кревелд М., (2010), *Трансформација рата*, стр. 142-143.

Ставови у односу на рат, током историје оштро су се поларизовали, што и данас важи. На једној страни су они који рат одобравају, сматрајући га нормалним и природним, па га чак и величају и славе. Од грчког филозофа Хераклита и његове тврдње да је „рат отац свих ствари и краљ свих ствари“, вавилонско-асирског схватања рата као божје наредбе у име свете славе и хомеровског слављења мужевности и јунаштва, преко средњовековног ратоборног витештва, све до Мусолинијевог уздицања рата као врхунског израза људске енергије који „украшава знаком племенитости“ народе који „имају храбрости да му погледају право у очи“, има много најразноврснијих оправдања разних мислилаца за величање рата. Тако је, на пример, за Малтуса пожељно средство против претераног размножавања људи, за Хегела рат „држава здравље народа“, за Гумпловича рат је неопходни услов друштвеног развоја, за Штајнмеца „велика културна сила“ која „највише служи човечанству, божанско искушење које спречава „дегенерацију нација“. Француз Ренан је у рату видео „један од услова друштвеног напретка“, који не дозвољава друштву да се запарложи, а за његовог земљака Де Местра рат је „божански“. Енглез Раскин је чак сматрао да је рат основ „свих чистих и племенитих мирнодопских уметности“, док је Ниче у миру видео само „средство за нове ратове“.⁴⁷

Насупрот овим ратоборним мислима у историји људске мисли, као нека противтежа појављују се и мирољубиви и пацифистички ставови, који рат одбацују и осуђују полазећи од биолошких, психолошких, религиозних, моралних, идеолошких, правних и других основа. Стара кинеска филозофска школа, грчки мислиоци Аристофан, Хезоид, Питагора и други осуђују рат због његовог рушилачког карактера, кршења моралних и хуманистичких начела, неслагласности са разумом или природом или због спречавања да се постигну општељудско јединство и склад. Будизам, Библија и ранохришћански писци и многи каснији истакнути мислиоци били су потпуни пацифисти. На пример, за Еразма „рат је зло за државе, гроб правде“, за Спинозу и Дидра рат је „грчевита и жестока болест политичког тела“, за Кондорса рат је „најстрашнија несрећа, највећи злочин, највећи ужас“, као што нешто слично мислили и Кант, Прудон Толстој, Ганди, Расел и други.⁴⁸ Од почетка XX века делују многи међународни мировни покрети и организације, које су развиле свој утицај у многим државама света, али је остао доминантан утицај оних који заговарају рат као средство решавања насталих проблема, неслагања и противречности у политици, пре свега.

Некада су се многи мислиоци супротстављали рату због вере, морала, хуманизма, позивања на разум, законе природе, као и природе човека. У данашњем савременом добу, са појавом атомског оружја и других оружја за масовно уништавање, рат је, буквално, постао питање живота и смрти целог човечанства. Први пут у историји рат је постао истинска претња, не само уништењу противника, већ и претња уништењу људске врсте. Поједини теоретичари са правом истичу да „опасност од свесног самоубиства човечанства још увек постоји“⁴⁹ Рат је тако постао бесмислен, због рушилачких размера могуће употребе овог оружја. Клаузевицев рат ви-

⁴⁷ Андреја Милетић, Рат, стр. 962-963.

⁴⁸ Андреја Милетић, Рат, стр. 963.

⁴⁹ Димитријевић, В., Стојановић, Р., (1979) *Међународни односи*, стр. 262.

ше није продужетак политике другим средствима, већ крај сваке политике, као и оних који усмеравају и воде политичка дешавања. И сада смо сведоци, актуелних претњи и политичких игара око наоружавања многих земаља нуклеарним оружјем, што оне који су започели ту игру са нуклеарним оружјем ужасава и сада се суочавају са могућим последицама, који као Дамаклов мач стоје над човечанством и њима самима. Поред ових претњи свакодневно се, већ деценијама суочавамо са многим локалним и регионалним ратовима, на разним деловима света, а најчешће у најнеразвијенијим и најсиромашнијим деловима света. Многобројне политичке, економске, верске, идеолошке, расне, етничке, територијалне, демографске и друге супротности су и поред многих механизма забрана изазвали многе сукобе са великом експлозивном снагом. Показало се да ратови нису решили ниједан проблем, већ стварају негативну енергију у дубинама друштвеног бића, услед великих разарања и жртава. То потврђују и мегатерористичке акције последњих година, које су погодиле најразвијеније земље света, са најсавременијим наоружањем и највећим количинама нуклеарног наоружања и највећим утицајем на свету. Такозвани ратови против тероризма само су се показали као не баш успешни. Без обзира на бескропулзне и ничим оправдане терористичке акције које пре свега има за жртве цивилно становништво, ови ратови који су у савременом свету доминантно средство убеђивања представљају прекомерну употребу силе, која, пак, изазива нове противречности и проблеме.

Рат је, очигледно сувише сложена појава и дубоко укореењена у човеку и његовој друштвеној заједници, да га је немогуће одстранити једноставним и једностранним правним, институционалним, образовним и другим потезима. У прилог томе је и чувена опаска Лава Троцког: „Можда се ви не интересуете за рат, али се рат интересуете за вас“. Само темељно и свестрано измењен свет и са њим и у њему човек, може се надати миру. Сада када је свет подељен, пре свега економски, па тек после етнички, верски, демографски и др. мали су изгледи за светски мир. То не значи да се не треба борити и да не треба тежити успостављању мира и једнакости међу људима.

Литература

- [1] Алвин и Хајди Тофлер, *Рат и антират*, Паидеиа, Београд, 1998.
- [2] Андреја Милетић, *Рат*, Енциклопедија политичке културе, 1993.
- [3] Андре Гликсман, *Говор рата*, ВИНЦ, Београд, 1991.
- [4] Борислав Д. Гроздић, *Православље и рат*, НИЦ-Војска, Београд, 2001.
- [5] Димитријевић, В., Стојановић, Р., *Међународни односи*, Нолит, Београд, 1979.
- [6] Гавро Ђ. Перазиф, *Међународно ратно право*, ВИНЦ, Београд, 1986.
- [7] Драган Симеуновић, *Теорија политике-ридер*, Наука и друштво, Београд, 2002.
- [8] Драшко Драшковић, *Савремени ратови*, Веларта, Београд, 1997.
- [9] Живојин Мишић, *Стратегија - вештина ратовања*, ВИНЦ, Београд, 1993.
- [10] Карл Клаузевиц, *О рату*, Војна библиотека, Београд, 1951.
- [11] Кревелд М., *Трансформација рата*, Београд, Службени гласник и Факултет Безбедности, Београд, 2010.

- [12] Љубомир Тадић, *Наука о политици*, Рад, Београд, 1988.
- [13] Мачак, З., Дробац, М., *Етичке апорије неолиберализма*, Култура полиса бр. 13–14, Нови сад, 2010.
- [14] Миланко Зорић, *Иностранна војна интервенција*, Војно дело 1996/1, Војноиздавачки завод, Београд;
- [15] Милан В. Петковић, *Дипломатија и рат*, Војно дело 1996/3, Војноиздавачки завод, Београд;
- [16] Милосав Симић, *Савремени међународни односи и рат*, ВИНЦ, Београд, 1988.
- [17] Митар Ковач, Божидар Форца, *Историја ратне вештине*, ВИЗ, Београд, 2000.
- [18] Павле Јакшић, *Савремени рат*, Вук Караџић, Београд, 1969.
- [19] Рејмон Арон, *Ратови XX века*, Књижевне новине, Београд, 1998.
- [20] Ролс, Џ., *Теорија правде*, Београд ЈП Службени лист СРЈ, Подгорица: ЦИД, 1998.
- [21] Самјуел П. Хантингтон, *Сукоб цивилизација и преображење светског поретка*, ЦИД, Подгорица, 1998.
- [22] Слободан В. Микић, *Еволуција рата*, Војно дело 4/2003 Војноиздавачки завод, Београд, 2003.
- [23] Станислав Оцокољић, *Стратегије суперсила на прагу XXI века*, ВИНЦ, Београд, 1991.
- [24] Станојло Стокић, *Рат и ратовање*, ВИЗ, Београд, 2004.